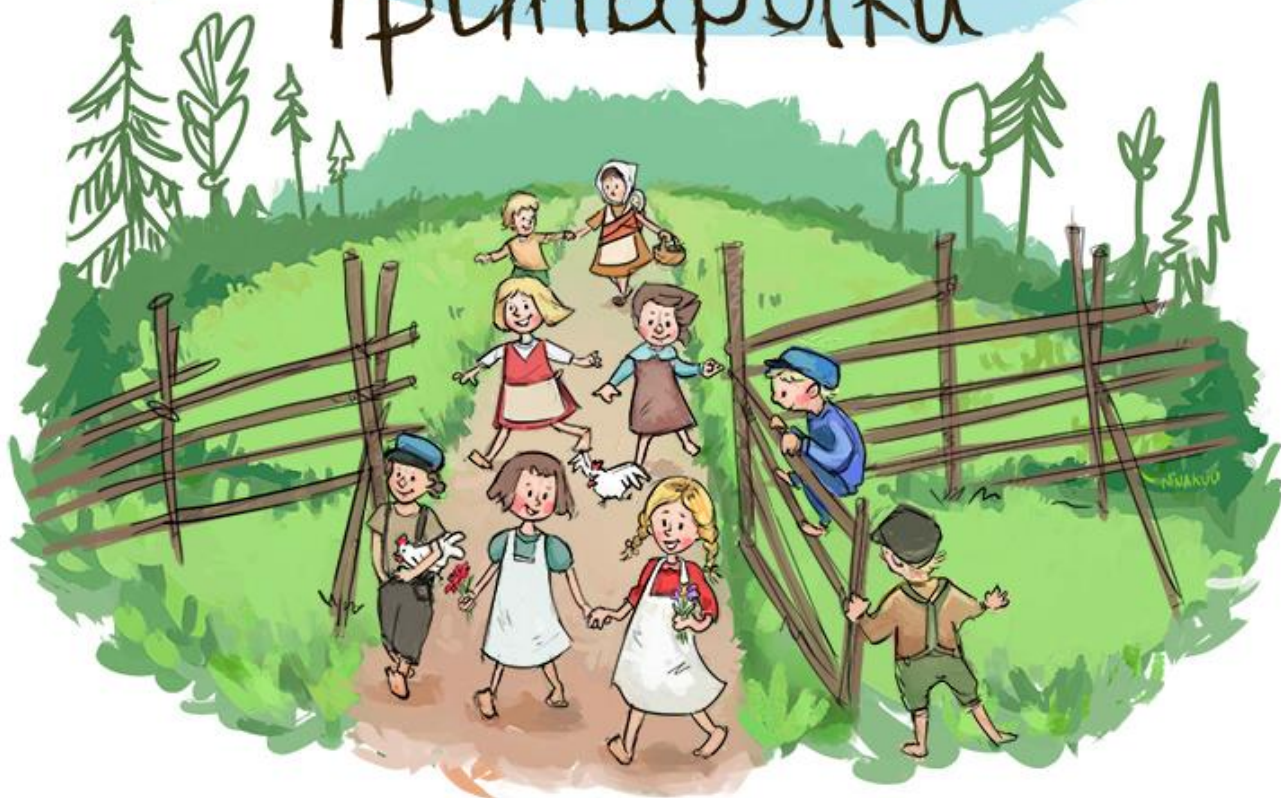

RAGVALDSIN

iponapolku

**Ragvaldsin museoalue
Överbyntie 140,
02400 Kirkkonummi**

Luontopolku sijaitsee Överbyntien pohjoispuolella.
Pysäköintipaikat ovat navetan takana.

Koordinaatit:
N 60° 7.3651'
E 24° 25.0243'

RAGVALDSIN LUONTOPOLKU 2020
teksti: Kirkkonummen kunta, kulttuuripalvelut
kuvat: Nina Kuukari

Opi, näe, koe ja päättele

Opitaan vanhan maatilan eläimistä ja rakennuksista. Havainnoidaan luontoa, kuunnellaan sen ääniä, tutkitaan eläinten jälkiä ja päätellään, mikä eläin missäkin on oleskellut. Tunnustellaan puiden pintoja, sammaleen pehmeyttä ja mahdollisesti maistellaan marjoja.

Kohteet on merkitty maastoon puisilla tolpileillä. Opasnumeron kohdalla on tietoa kohteesta sekä mahdollisesti tehtävä, leikki tai tarkkailuvinkki. Aikuinen lukee tekstejä ja yhdessä kuljetaan luontokohteen luota toiselle. Voitte vapaasti valita polkureittinne ja tutustua teitä eniten kiinnostaviin kohteisiin.

Tervetuloa Ragvaldsin ipanapolulle

Sisällysluettelo

1. Kuninkaantie ja Ragvaldsin historia
2. Pellot ja riukuaita
3. Viljamakasiini ja tallinavetta
4. Riihi
5. Piennar- ja kukkaketo
6. Lahopuu ja hyönteiset
7. Linnut ja hiljaisuudenpolku
8. Metsän asukkaiden jäljet ja kuusi
9. Mänty
10. Raita
11. Tammi ja koivu
12. Jäkälät ja sammaleet
13. Metsäketo
14. Jokamiehen oikeudet
15. Sienet
16. Luonnon marjat
17. Vanha sauna ja kaivo
18. Kataja
19. Haapa
20. Käävät ja kekomuurahaiset
21. Eliasvillanin marjat ja ruusut

Maalaismaisema

1. Kuninkaantie ja Ragvaldsin historia

Vieressä kulkevan autotien kohdalla on ollut kulkureitti jo ainakin 700 vuoden ajan. Tätä reittiä pitkin on päässyt kulkemaan **koko eteläisen Suomen läpi**. Aluksi se on ollut vain pieni polku, jota kuljettiin kävellen tai hevosella ratsastamalla tai rattailla. Tietä kutsutaan Kuninkaantiekseksi, koska se rakennettiin kuninkaan käskystä. **Tietä käyttivät kuninkaiden viestinviejät**, postinjakajat, sotilaat, kauppiat **ja ihan tavalliset ihmiset**.

Tänä päivänä tästä paikalta näkee **monta uutta kulkureittiä**: Kuninkaantiellä (nyk. Överbyntie) kuljetaan nykyisin autoilla ja sen vieressä on kävely- ja pyörätie. Etelässä, pellon keskellä kulkee junarata ja sen takana isompi kantatie 51 (Hangontie). Taivaalla saattaa nähdä lentokoneitakin.

Vanhan Kuninkaantien varrelle rakennettiin aikoinaan **kestikievareita, kartanoita ja maatiloja**. Myös tämä Ragvaldsin museotila on ollut aikoinaan maatila. Tiedetään, että saman suvun jäsenet ovat viljelleet tätä tilaa ainakin 500 vuoden ajan. Ragvaldsin viimeisellä asukkaalla, Bertil Malmströmillä ei ollut lapsia, siksi alue päätyi Kirkkonummen kunnan omistukseen hänen jälkeensä. Nykyään Ragvalds on museona. Täällä voidaan kertoa ja näyttää vierailijoille, miten ennen vanhaan elettiin maatilalla.

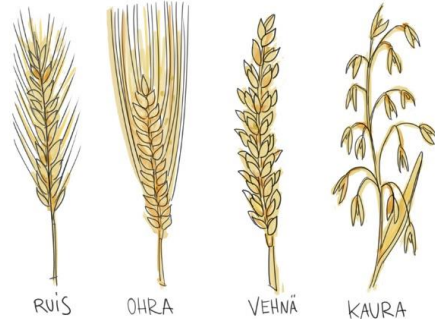
2. Pellot

Ennen vanhaan maatilalla oli **paljon töitä** eikä koneita ollut apuna. Tarvittiin paljon työntekijöitä.

Keväällä pellot kynnettiin ja vilja kylvettiin eli viskeltiin siemenet maahan. Peruna ja muut kasvitarten kasvit istutettiin myös. Etenkin **kesäisin** uurastettiin aamusta iltaan. Aikaisin aamulla lypsettiin lehmät käsin. Eläimet pääsivät päiväksi laitumille ja ihmiset lähtivät pelloille töihin. Kesällä tehtiin heinätöitä, eli heinät kerättiin ja kuivattiin talteen talven varalle. **Syksyllä** korjattiin ja puitiin viljasato, nostettiin perunat maasta ja poimittiin marjat ja sienet metsistä.

Talvella tehtiin toisenlaisia töitä. Naiset hoitivat navettatyöt, mutta muuten olivat enimmäkseen sisätöissä. Talvisin naiset kehräsivät lankaa, kutoivat kankaita ja mattoja sekä sukia ja muita vaatteita. Miehet olivat metsätöissä eli kaatoivat puita, joita käytettiin talojen rakennusaineena ja niiden lämmitykseen. Talvisin myös valmisteltiin kesän aidankorjausurakkaa keräämällä aitatarpeet peltojen reunustoille valmiiksi.

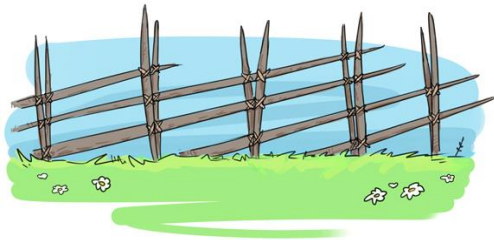
Ympäriin katselemalla voi havaita merkkejä vanhasta maalaismaisemasta. Ragvaldsin tilaan on kuulunut laajat pelto- ja metsäalueet. Peltoja tarvittiin niin kotieläinten laidunmaiksi kuin rehu- ja ruokaviljan kasvatukseen.

***Mitä viljoja tiedät?**

Kotimaisia viljoja ovat ruis, ohra, vehnä ja kaura

Rukiilla vihneet on, ohralla oikein pitkät, vehnä on vihneetön. Kauralla on röyhyt.

Riukuaita

Perinteinen riukuaita on rakennettu eripaksuisista puista ja puun osista. Siinä ei ole käytetty nautoja tai rautalankaa vaan osat on sidottu kiinni toisiinsa kuusennäreillä.

Entisinä aikoina on ollut paljon aitoja pihojen ja viljelysten ympärillä. Aitojen avulla pidettiin kotieläimet pois viljelyksiltä ja toisaalta myös kotieläimet turvassa pedoilta.

Maatilan rakennukset

3. Viljamakasiini

Pelloilta saatua viljaa säilytettiin viljamakasiinissa laareissa tai tynnyreissä. Tämä rakennus on rakennettu kivistä, jotta se kestäisi sateet ja lumimyrskyt, helteet ja tuulet, eikä esimerkiksi tulipalo päässyt tuhoamaan arvokasta viljavarastoa. **Viljan piti pysyä hyvänä** koko pitkän talven ajan, koska ennen vanhaan ei ollut kauppoja, joista olisi päässyt ostamaan leipää ja puurohiutaleita. Viljan jyviä tarvittiin myös keväällä uuden sadon siemenviljaksi. Kivinen rakennus jyhkeine ovineen ei myöskään ollut helppo kohde viljavarkaille. Tämä rakennus on Ragvaldsin tilan vanhimpia säilyneitä rakennuksia, todennäköisesti 1700-luvun loppupuolelta.

*Tunnustele kivistä seinää. Miltä se tuntuu?

Tallinavetta

Kivisen viljamakasiinin vieressä on iso puusta rakennettu tallinavetta.

Tallissa asuivat hevoset. Hevosella oli tärkeä tehtävä entisajan maatilalla. Hevosta käytettiin kulkuvälineenä ennen autoja ja peltotöissä apuna ennen traktoria. Hevonen oli voimakas ja se auttoi ihmistä myös esimerkiksi kaadetun puun siirtämisessä metsästä talon pihapiiriin. Ennen vanhaan rakennusmateriaali haettiin itse omista metsistä, kun ei vielä ollut rautakauppoja.

Samassa rakennuksessa on myös **navetta**, jossa asuivat lehmät. Lehmästä lypsettiin maitoa. Maidosta saatiin kermaa, juustoa ja voita. Ja kun lehmä tuli vanhaksi ja kuoli pois, saatiin siitä myös lihaa ihmisten ruoaksi ja sen nahasta tehtiin esimerkiksi vaatteita, laukkuja ja suitsia.

Samassa rakennuksessa asuivat myös possut, kanat ja lampaat. Kotieläinten tärkeä työ oli tuottaa lantaa eli kakkaa. **Kakka oli arvokasta**. Se laitettiin talteen ja sillä lannoitettiin peltoja.

Tallinavetan yläkerrassa eli ylisillä säilytettiin heiniä, joilla eläimiä ruokittiin.

4. Riihi

Riihi on kuin valtava savusauna. Sen sisällä on kaksi kiukaan tapaista tulipesää, joilla riihi lämmitettiin sopivan kuumaksi. Riihen lämmössä ja savussa pelloilta kerätty **vilja saatiin hyvin kuivaksi ja säilyväksi**. Ilman riihikuivausta vilja olisi saattanut mädäntyä käyttökelvottomaksi. Suuressa riihessä oli tilaa myös puida vilja eli erotella jyvät irti korsista ja poistaa turhat kasviroskat. Sanonta ”erotella jyvät akanoista” tarkoittaa juuri tätä viljanjyvien puhdistamista.

Riihi on ollut samalla paikalla jo yli 200 vuotta. Palovaaran takia se sijaitsee erillään muista rakennuksista.

Hiiret ja rotat viihtyivät lämpimässä ja viljantäyttämässä rakennuksessa. Maatiloilla olikin aina kissoja, joiden tehtävä oli pitää hiiret ja rotat kurissa. **Kotikissa oli maatiloilla tärkeä työntekijä**. Riihen ovelta on edelleen näkyvissä kissanluukku.

*Kurkista kissanluukusta.

* Kedolla voi leikkiä Kissa ja hiiret-hippaleikkiä.

Kissa ja hiiret –hippaleikki

Leikkijöiden joukosta valitaan 1-3 kissaa, jotka jäävät riihen seinustalle hetkeksi odottamaan.

Loput leikkijät ovat hiiriä, jotka saavat käteensä hiirenhäntää muistuttavan narun. **Hiirten tarkoitus on juosta kedolla kissoja karkuun**. Tielle tai metsään ei saa juosta, vaan leikkialueena on avoin keto. Kalliot voivat olla liukkaita, joten varovaisuutta pitää noudattaa.

Aikuinen hihkaisee aloitussanat ”Kissat, saalistakaa!”, jolloin kissat lähtevät jahtaamaan hiiriä. He yrittävät saada hiiret kiinni. Kiinnijäämiseksi riittää kosketus. Kiinnijäänyt hiiri siirtyy riihen rappusille istumaan.

Kun kaikki hiiret on saatu kiinni, voidaan vaihtaa kissoja ja leikkiä hippaleikki uudelleen.

Metsän elämää

5. Piennar- ja kukkaketo

Ennen vanhaan viljakuormien mukana riihen luo tuli monien kasvien siemeniä eri puolilta tilan maita. Riihikedoilla olikin yleensä hyvin runsas ja monipuolinen kukkaloisto. Lampaat pitivät kedot siisteinä ja heinikot matalina ennen ruohonleikkureita.

Nykyäänkin tien pientareilla ja riihen edustalla kedolla kasvaa **monenlaisia kasveja**. Esimerkiksi kallioiden vierellä kuivalla alueella kasvaa keto-orvokkeja ja päivänkakkaroita, ja kosteammalla alueella kukkivat kissankellot ja hiirenvirnat.

Kukat houkuttelevat luokseen perhosia ja erilaisia hyönteisiä ruokailemaan. Myös hepokatit ja heinäsiirkat viihtyvät kukkakeden suojissa. Kosteassa nurmikossa voi nähdä myös etanoita ja kotiloita.

**Etsi eri näköisiä kasveja ja kukkia. Älä kuitenkaan poimi niitä mukaasi.
Löydätkö maasta kotiloita tai kuuletko heinäsiirkkojen sirittelyä?*

Enää Ragvaldsin maatilalla ei asu yhtään kotieläintä, mutta tilan luonto tarjoaa silti kodin monille eläimille (kuten ehkä kedolla huomasittekin). Ragvaldsin metsää säilytetään osittain luonnontilassa. Siellä kulkevan polun varrelta voi löytää monia mielenkiintoisia asioita.

6. Lahopuu ja hyönteiset

Vanha koivu lahoaa ja maatuu pikkuhiljaa. Sienet ja bakteerit hajottavat kuolleen puun hitaasti ja lopulta se muuttuu taas mullaksi ja ravinteiksi uusille kasveille. **Lahopuu tarjoaa ravintoa ja suojan** myös pienille hyönteisille ja toukille.

Hyönteisiä on paljon erilaisia, on pienen pieniä, on suurempia, on lentäviä ja on maassa mönkiviä. Ötökät ja kaikki pienet pörriäiset ja mönkijäiset ovat todella **tärkeitä luonnon kiertokululle**.

Ötököiden yksi tärkeimmistä tehtävistä on **pölyttää** puiden ja muiden kasvien kukkia. Pölytyksen ansiosta esimerkiksi mustikan kukasta kasvaa mustikka ja omenapuun kukasta omena, eli ötököiden ansiosta ihminen ja moni metsäneläin saa ravintoa.

Ötökät itse ovat myös joidenkin toisten ravintoa. Esimerkiksi siili ja myyrä ovat hyönteissyöjiä. Myös sisilisko ja moni pikkulintu syövät ötököitä ruoakseen.

**Tutki lahopuun pintaa. Näetkö pienissä rei'issä asukkaita?
Kotona voit auttaa hyönteisiä rakentamalla pihallesi hyönteishotelli*

7. Linnut

Ragvaldsin metsässä on eri kokoisia linnunpönttöjä eri lintulajeille. Linnut rakentavat myös itse pesiä puiden oksille ja talojen räystäsiin. Linnunpesiin ei saa mennä koskemaan. **Annetaan linnuille kotirauha.** Ei häiritä niiden pesänrakennusta, munien hautomista tai poikasten kasvatuspuuhia.

Linnut ruokailevat metsissä ja niityillä. Ne nappaavat lentäviä ötököitä ilmasta, kaivavat toukkia lahoppuista ja matoja mullan seasta sekä napsivat marjoja pensaista. Äiti- ja isälinnut ruokkivat poikasiaan viemällä esimerkiksi nappaamiaan ötököitä poikasten suuhun suoraan. Talvisin ihminen voi tarjoilla linnuille siemeniä ja jyviä ruoaksi, koska lumen ja jään alta niiden voi olla vaikeaa löytää tarpeeksi syötävää.

Hiljaisuuden polku

Tästä eteenpäin seuraavaan kohteeseen (noin 50-60 askelta) on ”Hiljaisuuden polku”. Kuljetaan hiljaa ja **kuunnellaan ja katsellaan** ympäristöä. Voit kuulla lintujen lauluja tai tikan koputuksen. Voit nähdä oravan rapistelevan kuusien oksilla tai linnun lentävän pesänrakennusoksia nokassaan.

*Keskustelkaa ”Hiljaisuuden polun” havainnoista.

Ohjeita lintubongausretkelle:

Käyttäydy rauhallisesti ja vältä melua.

Jos löydät pöntön tai pesän, mutta et näe emolintuja, jää lähistölle odottamaan, tuleeko emo esiin/paikalle. Jos pesässä on poikaset, emot kantavat niille ruokaa jopa parin minuutin välein. Jos pesässä on munat, linnut eivät välttämättä lennä paljoakaan, mutta avopesässä saattaa nähdä hautovan emon.

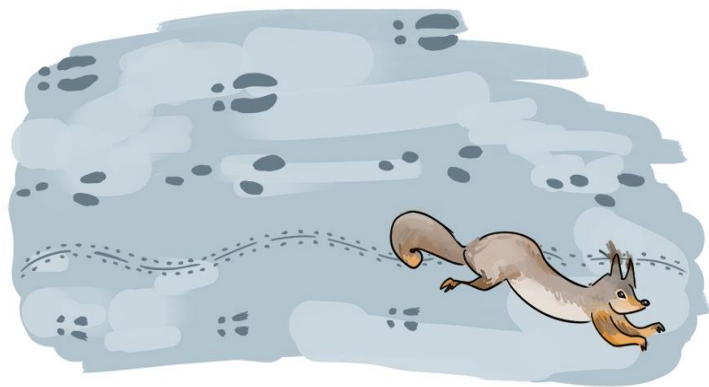
Jos emo alkaa varoitella ja kiinnittää sinuun huomiota, pysähdy ja tarkkaile hetki tilannetta. Jos emo jää seuraamaan sinua ja/tai ei uskalla mennä pesälle, siirry kauemmaksi.

Pihapiireissä, kaupungeissa yms. paikoissa pesivät linnut ovat yleensä melko tottuneita ihmisiin, ja niitä voi tarkkailla suhteellisen läheltä emojen hermostumatta. Vähintään muutaman metrin etäisyys on kuitenkin aina hyvä säilyttää.

Pesään, muniin tai poikasiin ei saa koskea. Kaikki linnunpesät ovat myös lailla rauhoitettuja, joten niitä ei saa häiritä eikä hävittää.

Kiikareilla tai kaukoputkella lintuja voi katsella kauempaa.

(Birdlife Suomi)

8. Metsän asukkaiden jäljet

Kuulemansa ja näkemänsä perusteella voi siis päätellä, keitä metsässä asuu. Myös eläinten jättämien jälkien perusteella voi havainnoida, **kuka on kulkenut tai ruokaillut täällä**. Talvella tietenkin jäljet lumessa paljastavat esimerkiksi jäniksen, kauriin tai harakan vierailleen paikalla. Käpyjen perusteellakin voidaan päätellä, kuka on käynyt ruokailemassa tämän puun luona. Pitkänmalliset kävyt ovat peräisin kuusesta ja pienemmät pyöreät kävyt kasvavat männyssä.

Metsähiiri syö kävyn aivan sileäksi. Se irrottaa kävyn suomut kokonaan saadakseen siemenen suihinsa. Orava jättää kävyn rangan karhean rosoiseksi ja käpytikan tai pikkukäpylinnun jäljiltä käpy voi näyttää melko ehjältä. Ne nappailevat nokkansa avulla kävyn siemenet suomujen välistä.

Puut

Mitä metsä olisi ilman puita? Puut tarjoavat pesäpaikkoja, piiloja ja ruokaa eläimille. Puut tuottavat happea ja puhdistavat ilmaa.

Ihmiset ovat kautta aikain kunnioittaneet puita ja niillä on uskottu olevan yhteyksiä metsänhenkiin. Eri puulajeilla on ollut eri tehtävänsä

Kuusi

"Sitä kuusta kuuleminen, jonka juurella asunto." Vanhan kansanperinteen mukaan talonrakentajan kannatti yöpyä tulevalle rakennuspaikalle ennen rakennustöiden aloittamista. Unessa kuusenhaltia kertoi, kannattiko paikalle jäädä asumaan. Kuusta oli parempi kuunnella, ellei halunnut elää vihaisen haltian kanssa!

Metsissä kasvaa eri-ikäisiä ja eri näköisiä puita. Tässä kohtaa näemme ison kuusen. Se on arviolta yli 100-vuotias **havupuu**.

*Montako lasta tarvitaan halaamaan tätä vanhusta?

*Miltä puun pinta tuntuu: onko se karhea vai sileä, lämmin vai kylmä, tuoksuuko se jollekin, miltä pinta näyttää?

9. Mänty

Mänty on **havupuu**, jolla on monta nimeä: mänty, honka, petäjä. Sen havut ovat vihreinä koko vuoden. Kallioilla kasvaa pieniä kääkärämäntyjä ja hyvässä maassa korkeita, humisevia honkia.

Pihkainen mänty on hyvää rakennusainetta ja männyn siemenet ovat useiden lintujen herkkuja. Männyn siemenet ovat piilossa kävyn suomujen alla.

Ennen vanhaan lapset ovat rakentaneet käpylehmiä männyn- ja kuusenkävyistä.

10. Raita

Pihapiirin reunassa näemme vanhan, ison raita-puun kannon. Sen vuosirenkaista on voitu laskea, että se oli yli 70-vuotias, kun se kaadettiin.

Raitavanhuksen nuorempia sukulaisia kasvaa kannon ympärillä. Raita on **pajupuu**, ja se kasvaa melko nopeasti. Pajupuut kukkivat keväällä aikaisin. Ne tarjoavat **ravintoa aikaisille hyönteisille**.

Pajun oksia on ennen vanhaan käytetty taikavarpuina mm. maanalaisen lähteen löytämisessä. Pajun oksista on myös ennustettu säätä ja on niiden avulla myös tehty keväisiä taikoja, joilla suojeltiin karjaa ja maata.

*Oletko sinä tehnyt pajun oksista virpomisvitsoja pääsiäisenä ja käynyt virpomassa naapureille?

*"Virvon, varvon, tuoreeks, terveeks,
tulevaks vuueks"*

11. Tammi

Polun toisella puolella kasvaa pari pientä tammea, jotka ovat paljon vanhempia kuin nämä nuoret pajupuut. Tammi kasvaa hyvin hitaasti. Nuo tammet ovat arviolta noin 10 - 20-vuotiaita. Tammeenkin liittyy vanhoja uskomuksia. Sitä on pidetty pyhänä puuna: ”Ken siitä oksan otti, sai ikuisen onnen”.

Tammenterhot ovat etenkin oravien herkkua ja ne piilottavatkin terhoja talviravinnokseen. Kaikkia piilojaan orava ei kuitenkaan enää löydä ja piiloihin unohtuneista tammenterhoista kasvaa uusia tammia. Nämä tammet ovat todennäköisesti oravan istuttamia.

Koivu

Koivu on varmasti tuttu puu jokaiselle, sillä se on **yleisin lehtipuumme**. Varma kevään merkki on vaaleanvihreät hiirenkorvat koivun oksilla ja syksyisin kauniit ruskan värit värittävät koivujen lehdet.

Koivun oksista tehtiin saunavastoja eli -vihtoja. Oksilla itseään hakkaamalla ihmiset pitivät itsensä puhtaina. Sauna lämmitettiin yleensä koivuhaloilla, sillä ne lämmittävät paremmin kuin havupuun halot.

Entisinä aikoina koivun **tuohesta** eli pintakerroksesta on tehty kenkiä eli virsuja, reppuja eli kontteja ja rasioita eli tuokkosia.

Koivusta saadaan koivusokeria, toiselta nimeltään **ksylitolia**. Ksylitoli suojelee hampaita reikiintymiseltä.

*Missä syötävässä asiassa on ksylitolia? Purukumissa ja ksylitolipastillissa

Puita tarkkailemalla voidaan päätellä, voidaanko tässä metsässä hyvin. Jos koivu on kesäisin hyvin hailakan vihreä tai havupuu pudottaa neulasensa, niitä saattaa vaivata tuhohyönteisten hyökkäys. Myös sienitaudit, surkeat säät ja ilmansaasteet saavat puut voimaan huonosti. Jos puiden rungot ovat jäkälän peitossa tai oksista roikkuu naavaa tai luppoo, voidaan päätellä, että metsä voi oikein hyvin.

*Miltä läheisten puiden lehdet ja neulaset näyttävät? Voit myös haistella ja tunnustella niitä. Miltä lehdet ja neulaset tuntuvat?

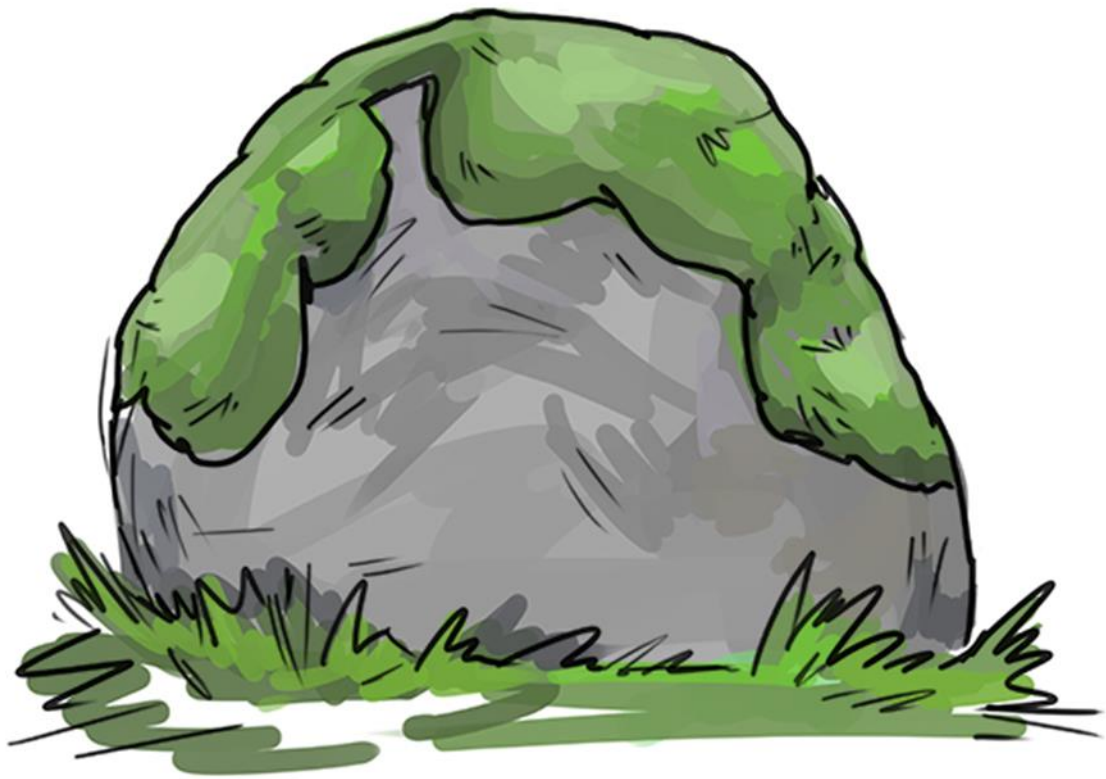
12. Jäkälät ja sammaleet

Harmaan eri sävyissä näyttäytyvät jäkälät kasvavat puissa, kallioilla, kivenlohkareilla ja seinillä, sellaisissa paikoissa, missä kasvit eivät pysty kasvamaan. Jäkälä on kuivalla säällä karhea ja se murenee helposti, mutta sateella se imee vettä itseensä ja muuttuu taipuisammaksi.

Jäkälät ovat hyvin hidaskasvuisia. Niitä ei saa riipiä irti kasvualustaltaan ilman maanomistajan lupaa. Jotkut eläimet, kuten porot Lapissa, syövät jäkälää ravinnokseen.

Metsissä on yleensä kauniin **vihreä sammalmatto**. Sammalet kasvavat parhaiten kosteilla paikoilla, suurten kivien pinnoilla ja kalliojyrkänteillä. Myöskään sammalta ei saa kerätä ilman maanomistajan lupaa. Vain harvat eläimet syövät sammalia, mutta niitä käytetään pesäkolojen pehmikkeinä.

*Tarkastelkaa puiden runkoja ja oksia, kivien pintoja sekä metsän aluskasvillisuutta. Löydätkö erilaisia jäkäliä tai sammaleita? Mitä eri värejä löytyy? Miltä ne tuntuvat?

13. Metsäketo

Lampaat ja vasikat laidunsivat ennen vanhaan metsäkedoilla. Ne söivät mielellään varpuja ja pieniä puunvesoja, siksi maisema oli täällä metsässäkin ennen valoisampi ja avarampi.

*Metsäkedolla voi leikkiä "Kuka pelkää paimenta?"-hippaleikkiä. Leikin ohjeet löytyvät oppaan viimeiseltä sivulta.

Kuka pelkää paimenta -hippaleikki

*Sovitetaan leikille etu- ja takaraja.

*Valitaan 1-2 leikkijää paimeniksi, joiden **tarkoituksena on saada lampaista kiinni**. Loput leikkijät ovat lampaista ja he asettuvat leikkialueen eturajalle seisomaan. Paimenet seisovat leikkialueen keskellä.

*Paimenet huutavat "kuka pelkää paimenta", johon lampaat vastaavat "en minä ainakaan".

*Lampaat lähtevät juoksemaan kohti alueen takarajaa. Paimenet yrittävät saada lampaista kiinni koskettamalla heitä olkapäähän.

*Rajalle päässyt lammas on turvassa, eikä häntä saa enää napata kiinni. Kiinnijääneet lampaat muuttuvat myös paimeniksi, ja yhdessä kaikki paimenet jälleen asettuvat leikkialueen keskelle riviin ja huutavat "kuka pelkää paimenta".

*Jälleen lampaat huutavat "en minä ainakaan" ja yrittävät päästä rajalta toiselle jäämättä kiinni.

*Kierroksia pelataan niin monta, että viimeinenkin lammas on muuttunut paimeneksi.

*Etsikää lähistöltä joku kiva puu, joka teidän mielestä sopisi hyvin halipuuksi. Tutkikaa valitsemaanne puuta: onko se havu- vai lehtipuu, onko se vanha vai nuori, onko sen pinta sileä vai karhea yms. Antakaa puulle halipuunimi. Ja tietenkin halatkaa puuta.

14. Jokamiehen oikeudet eli luonnon säännöt ihmisille

Kaikilla on mukavampaa olla luonnossa, kun muistetaan **kunnioittaa ympäristöämme**.

- Luonnossa saa liikkua jalkaisin, hiihtämällä tai pyöräillen, kunhan ei mene liian lähelle toisten pihamaita. Viljellyille pelloille ja niityille tai istutetuille alueille ei saa mennä, jos kulkeminen niillä vahingoittaa kasveja.
- Luonnosta saa kerätä rauhoittamattomia marjoja, sieniä ja kukkia sekä maahan pudonneita käpyjä, oksia ja pähkinöitä.
- Luonnossa saa teltailla tilapäisesti siellä, missä kulkeminenkin on sallittua.
- Vesistöissä saa uida, peseytyä, onkia ja pilkkiä sekä kulkea vettä tai jäätä pitkin.
- Luonnossa liikuttaessa ei saa häiritä tai vahingoittaa lintujen pesiä ja poikasia tai häiritä muita eläimiä.
- Metsistä ei saa kaataa tai vahingoittaa kasvavia puita, eikä sammalta tai jäkälää saa riipiä maasta irti.
- Luonnossa ei saa tehdä avotulta, roskata tai aiheuttaa haittaa jollekin.

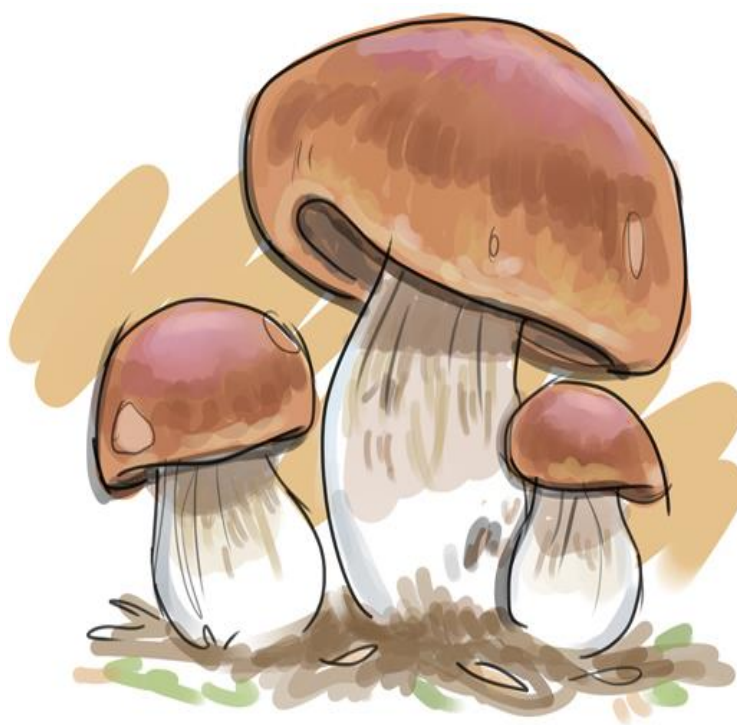
*Kerätkää maasta pudonneita käpyjä, oksia, kuivia lehtiä tai neulasia ja asetelkaa ne taideteokseksi johonkin kivaan paikkaan. Tehtävän voi toteuttaa missä päin ipanapolkua tahansa. Muistakaa, että luonnosta ei saa kerätä mitään elävää!

15. Sienet

Metsissä kasvaa paljon erilaisia sieniä. Niitä voi tunnistaa lakin ja jalan väristä ja muodosta sekä tuoksusta. **Osa sienistä on hyviä ruokasieniä, osa taas hyvin myrkyllisiä.** Omin päin sieniä ei saa mennä keräämään, vaan mukana pitää olla joku, joka tunnistaa hyvät sienet varmasti. Sienistä näkyy **maan pinnalla vain pieni osa**, sillä sienten juuririhmasto levittyy maan alla laajana mattona.

16. Luonnon marjat

Luonnosta saa kerätä marjoja. **Hyviä marjoja** ovat mustikka, puolukka, vadelma, metsämansikka ja pihlajanmarja. Koska metsissä kasvaa myös myrkyllisiä marjoja, **pitää aikuisen aina varmistaa**, mitä marjoja lapset saavat kerätä.

Myös metsän eläimet syövät marjoja. Esimerkiksi orava rakastaa ahomansikoita. Mäyrä ja supikoira popsivat mustikoita suoraan puskista. Myös hiiri ja myyrä hamuilevat kypsiä marjoja pensaista.

Karhu on metsän ahkerin marjastaja. Se kahmii marjoja tassuillaan samalla tavalla kuin ihminen marjanpoimurilla. Karhun herkkua ovat mustikat, juolukat, variksenmarjat, puolukat ja karpalot. Myös hillat ovat otson herkkua.

Pihlajanmarjat maistuvat muun muassa tilhille, räkättirastaalle ja punatulkulle. Ne syövät muitakin marjoja, jopa jäätyneitä.

Myrkyllisiä marjoja ovat esimerkiksi sudenmarja, oravanmarja ja kielonmarjat. Niitä ei saa kerätä eikä syödä.

17. Vanha kaivo ja sauna

Tässä on vanha kaivo, josta saatiin ennen vanhaan **juomavettä ihmisille ja eläimille**. Kaivolta on mennyt vesijohto alas tallinavetalle ja päärakennukselle. Kaivoon tuli vettä maan sisältä pohjavesistä tai lähteestä. Onkohan kaivonpaikka etsitty pajunoksan avulla?

Vieressä on ollut sauna, jossa vettä tietenkin myös käytettiin. Ennen vanhaan **sauna oli tärkeä paikka** tilan asukkaille. Peseytymisen ja saunomisen lisäksi saunassa pestiin pyykkiä ja hoidettiin sairaita.

Saunomiseen on liittynyt monenlaisia uskomuksia ja tarinoita. Esimerkiksi, jos sauna lämmitettiin salaman iskemällä puulla, löylyistä saatiin erityisen hoitava vaikutus sairauksia vastaan. Ennen myös uskottiin, että saunassa asui saunatonnttu, eräänlainen saunaa suojeleva haltija. Sitä ei saanut suututtaa esimerkiksi mölyämällä tai piereskelemällä saunassa.

Kallioketo

18. Kataja

Katajat ovat todella pitkäikäisiä, jos ne saavat kasvaa rauhassa aurinkoisilla paikoilla. Katajan puuaines on **kovaa ja sitkeää**, ja puu onkin tuttu myös sanonnoissa. Suomalaisia pidetään "Katajaisena kansana". Sanonnassa viitataan suomalaisten sitkeyteen ja sisuun.

"Joka kuuseen kurkottaa, se katajaan kapsahtaa", sanoo toinen vanha sanonta, joka tarkoittaa, ettei pidä tavoitella mahdottomia, sillä seuraukset voivat olla noloja ja kivuliaita.

Vaikka kataja on havupuu, eivät sen kävyt näytä samalta kuin kuusen tai männyn kävyt. Katajan kävyt näyttävät marjoilta. Vihreät marjat kypsyvät parissa vuodessa sinisiksi. **Siniset marjat ovat syötäviä.**

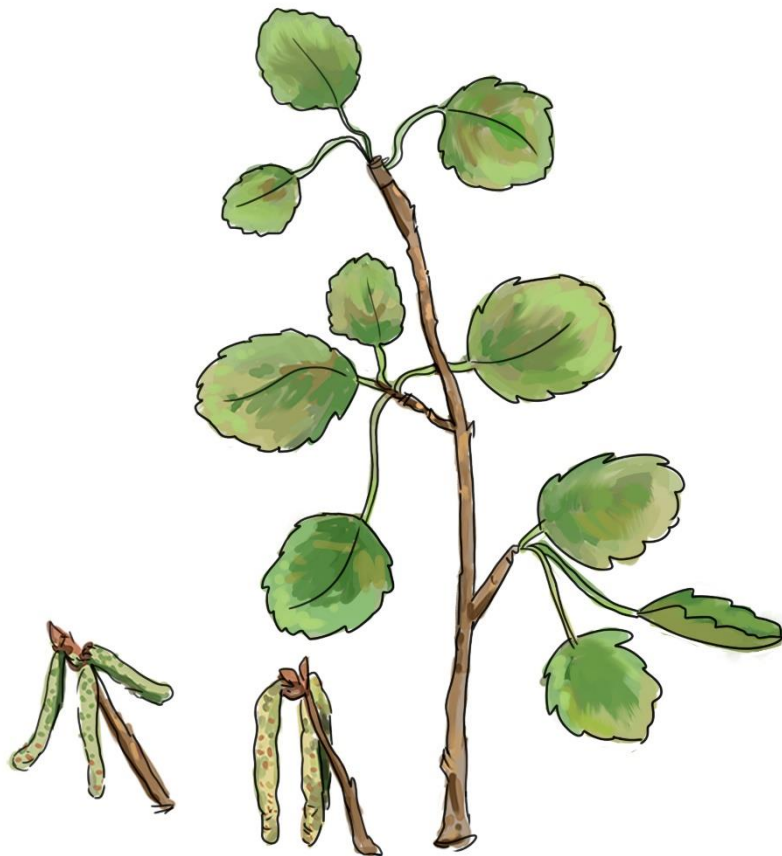

19. Haapa

Pienelläkin tuulella voi kuulla, kuinka haavan lehdet havisevat. Kuuntele vaikka.

Jos iso haapa kaatuu, sen juuristosta kasvaa nopeasti uusia, pieniä haapoja. Näin syntyy haavikko. Haavasta voidaan valmistaa esimerkiksi tulitikkuja, hammastikkuja, saunanlauteita ja laitureita.

Haapa kukkii keväisin vaalein kukkasin. Liito-oravat rakastavat haavankukkia.

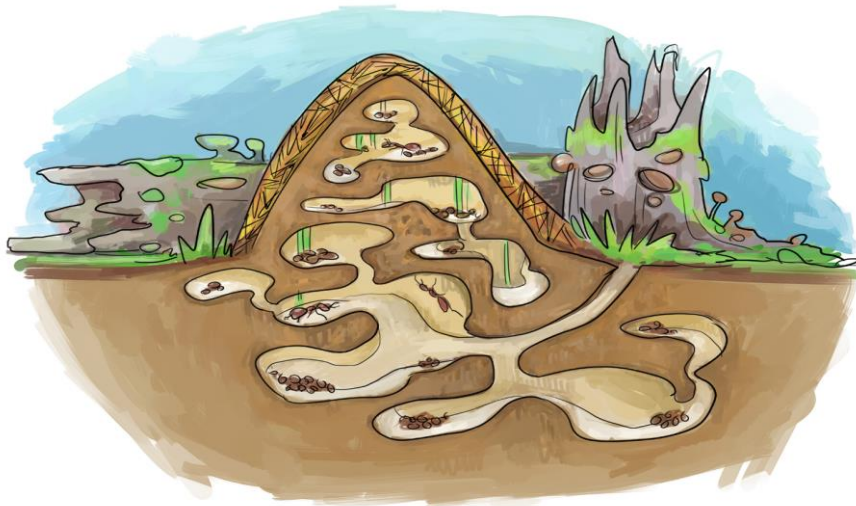

Pihapiiri

20. Käävät

Käävät ovat sieniä, jotka kasvavat sairaiden tai kuolleiden puiden rungoilla. Ne lahottavat puun takaisin mullaksi.

*Montako erilaista kääpää näet lähipuissa?

Kekomuurahaiset

Pihan reunamilla kekomuurahaiset ahertavat työssään. Kekomuurahaiset rakentavat kekoan havupuiden neulasista. **Maanpinnalla näkyy vain pieni osa pesästä**, sillä se jatkuu syvälle maan alle. Maanalaisissa osissa muurahaiset hoitavat muniaan, toukkiaan ja ne myös talvehtivat maan alla.

Muurahaiset ovat metsien tärkeimpiä eläimiä. Ne pitävät puita syövät toukat kurissa. Ne syövät myös kasveja ja raatoja. Muurahaiset itse ovat karhujen ja tikkojen herkkuja.

Hämä-hämähäkki

Hämä-hämähäkki kiipes langalle. Tuli sade rankka, hämähäkin vei. Aurinko armas kuivas satehen, hämä-hämähäkki kiipes uudelleen.

Muura-muurahainen kortta kuljettaa, ahkerasti aina työssä ahertaa. Valmis on kohta keko komea, muura-muurahainen kortta kuljettaa.

Heinä-heinäsiirkka soittaa viuluaan, heinikossa hyppii sinne tänne vaan. Pieni sinikello käypi nukkumaan, heinä-heinäsiirkka soittaa viuluaan.

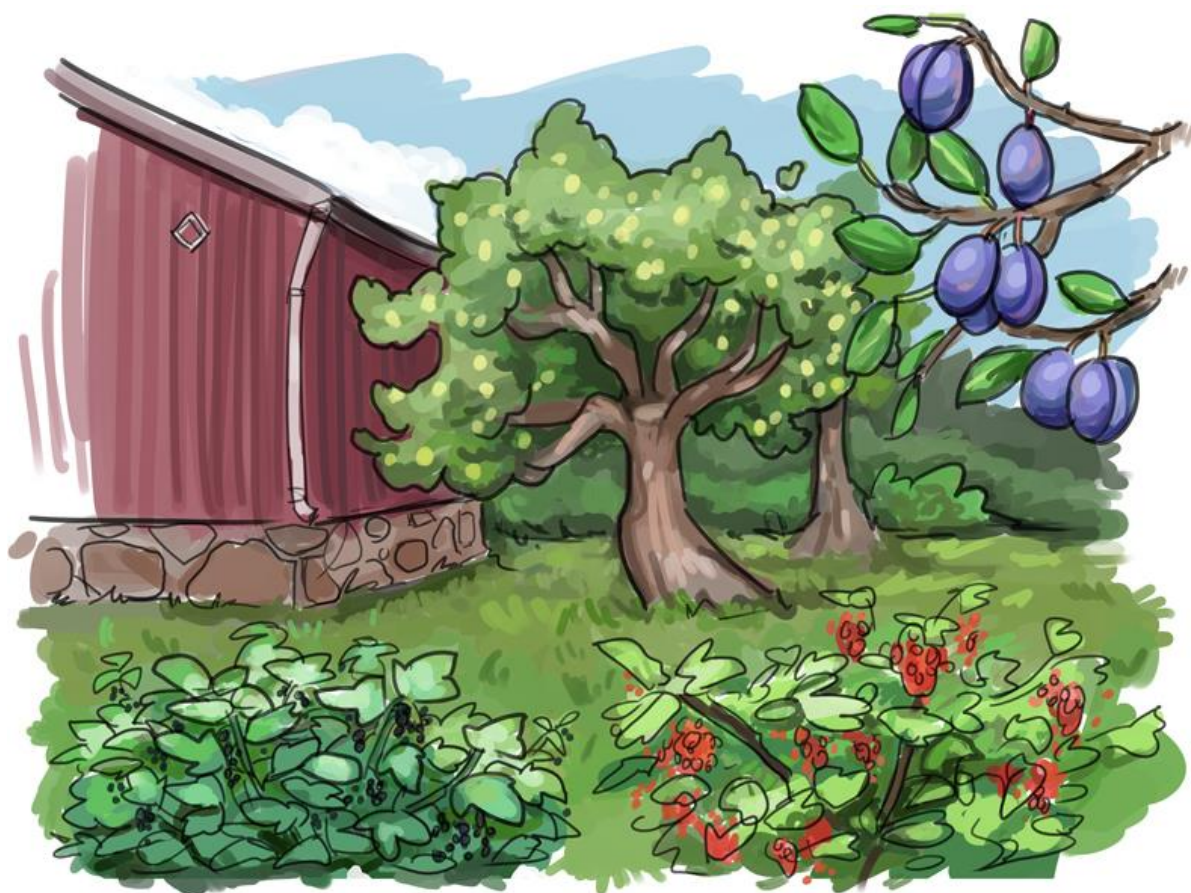
Sääski-sääski pieni surraa parvessaan, suvipäivä kuuluu siinä touhussaan. Illan varjot saapuu siivet kimaltaa, sääski-sääski pieni surraa parvessaan.

Mehi-mehiläinen kokoo hunajaa, makeutta siitä lapsukaiset saa. Herkkua täynnä joka kenno on, mehi-mehiläinen kokoo hunajaa.

Hämä-hämähäkki kutoo verkkojaan, pieni lintu lensi siihen katsomaan. Aurinko laski kauas vuorten taa, hämä-hämähäkki kutoo verkkojaan.

21. Eliasvillanin marjat ja ruusut

Tämä punainen talo on nimeltään Eliasvillan. Siinä asui yli 100 vuotta sitten setä-Elias, Bertil Malmströmin isän veli. Nykyään Eliasvillanissa on yksi Ragvaldsin museon näyttelyistä.

Eliasvillanin etupihalla kasvaa kirsikkapuita, takapihalla pihlaja ja omena- ja kriikunapuita sekä talon sivulla karviais- ja punaherukkapensaita. Pihan perällä kasvavat ruusut ja niiden lomassa vadelmat. Keväisin puut ja pensaat kukkivat kauniisti houkutellen pölyttäjiä luokseen. Jos pölytys onnistuu, **kehittyy kukkasista marjoja ja hedelmiä** loppukesällä. Kun marjat ovat kypsiä, niitä saa maistella. Miltä ne maistuvat?

*"Happamia, sanoi kettu
pihlajanmarjoista"*

